

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
ABU RAYHON BERUNIY NOMIDAGI
URGANCH DAVLAT UNIVERSITETI
XORIJIY FILOLOGIYA FAKULTETI**

**ZAMONAVIY VA CHOG‘ISHTIRMA TILSHUNOSLIK,
QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIK,
TARJIMASHUNOSLIK MASALALARI**

**XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN
MATERIALLARI**

URGANCH, 2025-YIL 24/25-OKTABR

Kurbanova Z.X. Ingliz va o‘zbek tillarida epitetlarning sintaktik tahlili.....	240
Nurmetova S.R. Ingliz-o‘zbek gazetalari reklamasida lingvomadaniy farqlar, pragmatik yondashuv.....	244
Rakhimova G.Y., Yusupova F. Proverbs about natural phenomena and their comparative study.....	248
Rakhimova G.Y., Bobojonova D. Sh. Exploring the themes and stylistic features in lord byron's poetry.....	253
Джуманиязова Л.С. Этнолингвистические аспекты веры и традиций.....	259
Jumabayeva A.S. Kontrakt so‘zining leksik-semantik xususiyatlar...	262
Baxtiyorova Sh.A. Ingliz va o‘zbek tillarida fe‘l mayllari klassifikatsiyasi va ularning chog‘ishtirma tahlili.....	267
Madrimova Z.G‘. Oziq-ovqat pragmatonimlarini yaratishda uslubiy tamoyilning ahamiyati.....	272
Bekchanova H.D. The representation of the concept of expressivity in artistic literature through proper names.....	277
Matmurodov X.A. Ingliz tilidagi tarkibida rang komponentlari mavjud bo‘lgan inson hissiyotini ifodalovchi idiomalar.....	281
Madrahimova M.Sh. Lingvopragmatikaning antropotsentrik tadqiqotdagi o‘rni.....	285
Matnazarova X.S. Ingliz va o‘zbek tillarida diskursga pragmalingvistik yondashuvlar.....	290
Мамаризов И.И. Метафора как средство когнитивной и экспрессивной репрезентации во французском спортивном дискурсе.....	294
Мамаризов И.И. Метафора во французском языке: классификация, функции и литературные примеры.....	298
Raximova G.Z. Tilshunoslikda “inson ruhiy holati” tushunchasi tadqiqi.....	303
Nurjanova K., Rustamova R.R., Jumaniyazova D.A. Nemis va o‘zbek tillarida maqollarning o‘rganilish tarixi.....	307
Karimova Z.U. Ingliz tilida dushmanlik konseptining ifodalanishi...	310

INGLIZ TILIDA DUSHMANLIK KONSEPTINING IFODALANISHI

Karimova Z. U.

*Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti, tayanch
doktorant*

Annotation: The article explores the linguistic representation of the concept of enmity in the English language. It examines the linguistic and cognitive foundations of the term enmity, analyzing how this concept functions as both a semantic and cultural construct. Furthermore, the study elucidates the distinctive features of how the concept of enmity is manifested in literary works and English proverbs.

Dushmanlik bu shaxslar yoki ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi uzoq davom etuvchi adovat, raqobat va antagonizmni ifodalovchi murakkab ijtimoiy-lisoniy hodisadir. U shunchaki hissiy munosabat emas, balki insoniyat madaniy xotirasida, til tizimida va ijtimoiy munosabatlarda chuqur ildiz otgan konseptual birlik sifatida namoyon bo'ladi. Tilshunoslik nuqtai nazaridan dushmanlik inson ongida shakllangan qadriyatlar, ijtimoiy me'yorlar, tarixiy tajriba va madaniy ramzlar orqali ifodalanadi. Til foydalanuvchisi dushmanlikni faqat nomlamaydi, balki uni lingvistik ishlab chiqaradi, leksik tanlov, metaforik xaritalash, pragmatik ma'no, ritorik strategiyalar orqali dushmanlikni yaratadi. Shu bois, "dushman" konsepti nafaqat axloqiy-hissiy, balki kommunikativ jarayonning faol qismidir.

Kognitiv tilshunoslikda dushmanlik konsepti ko'pincha urush, zahar, chegara yoki kasallik metaforalari orqali ifodalanadi. Bu shuni ko'rsatadiki, inson ongida salbiy munosabatlar doim konkret tajribaga asoslangan holda konseptualizatsiya qilinadi. Madaniy semantika yondashuviga ko'ra, bunday metaforalar universal emas, ularning ma'nosi milliy va madaniy qadriyatlarga bog'liq. Dushmanlik konsepti qadimdan falsafa va madaniyatshunoslikda do'stlik – dushmanlik oppozitsiyasi sifatida talqin etilgan¹⁴⁴. Aristotel o'z asarida do'stlikni ezgulik va o'zaro ishonch belgisi sifatida ta'riflaydi, unga qarama-

¹⁴⁴ Fursov K. K. Modern mass-media on the Second World War events: structural analysis of the discourse of enmity. // Scientific Journal "Discourse-P", 3(40), 2020. – P. 74–87. doi: 10.24411/1817-9568-2020-10305

qarshi dushmanlikni insoniylikdan chetga chiqish belgisi deb baholaydi. Shu an'ana keyinchalik siyosiy falsafada Karl Shmitt tomonidan "Siyosiy tushuncha" (*The Concept of the Political*) asarida davom ettirilgan bo'lib, u jamiyatdagi siyosiy mavjudlikning mohiyatini "do'st" va "dushman" qarama-qarshiligi orqali tushuntiradi¹⁴⁵.

Kognitiv tilshunoslikdagi asosiy model konseptual metafora nazariyasidir¹⁴⁶. Bu modelga ko'ra, abstrakt tushunchalar (masalan, dushmanlik) konkret tajriba sohalari orqali tushuniladi: *enmity is war, enmity is fire, enmity is poison*. Masalan, "He burned with hatred" yoki "They are at war with each other" kabi ifodalar dushmanlikning "olov" va "urush" konseptlari asosida shakllanganini ko'rsatadi¹⁴⁷. Madaniy semantika doirasida Wierzbicka "Natural Semantic Metalanguage" yondashuvi orqali his-tuyg'u va qadriyatlarning madaniyatga xos tildagi ifodalanishini o'rganadi¹⁴⁸. Bu yondashuvda "dushman" konsepti jamiyatdagi axloqiy paradigmalarga muvofiq talqin etiladi: ingliz tilida "enemy" ko'pincha "justice", "principles" yoki "war" bilan bog'liq, o'zbek tilida esa "yov", "hasadchi", "fitnachi" kabi axloqiy jihatdan salbiy konnotatsiyalar bilan qo'llaniladi.

Enmity ingliz tilida o'ziga xos leksik paradigmaga ega: *enemy, foe, rival, antagonist, opposition*. Ularning har biri dushmanlikning turli darajalarini anglatadi: *enemy* – shaxsiy yoki milliy raqib; *rival* – raqobat maydonida dushman; *foe* – qadimiy, poetik shakl. Idiomalarda dushmanlik ko'pincha metaforik kuch bilan ifodalanadi: *to bear a grudge, to have a bone to pick, to stab in the back, to hold hatred in one's heart*. Bu birikmalar dushmanlikni nafaqat hissiy holat, balki jarayon sifatida tasvirlaydi, u vaqt o'tishi bilan "saqlanadigan", "yo'qolmaydigan" hodisa sifatida aks etadi. Metaforalar dushmanlikni konseptual tartibga soladi. Eng keng tarqalgan metaforalar:

Dushmanlik – urush: "They are fighting against their own people."

Dushmanlik – olov: "His anger burned him for years."

¹⁴⁵ Charles E. F. Carl Schmitt's Concept of the Political. // The Journal of Politics, Vol. 28, No. 4 (Nov., 1966), – P. 818-830.

¹⁴⁶ Lakoff G. and Johnson M. Conceptual Metaphor in Everyday Language. // The Journal of Philosophy, Vol. 77, No. 8 (Aug., 1980), –P. 453–486.

¹⁴⁷ Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction (2nd ed.). – Oxford University Press, 2010.

¹⁴⁸ Wierzbicka A. Emotions Across Languages and Cultures. – Cambridge University Press, 1999.

Dushmanlik – zahar: “Hatred poisoned their relationship.” Bu metaforalar inson ongida adovatni “tashqi tahdid” yoki “ichki kasallik” sifatida modellaydi. Kövecses ta’kidlaganidek, har bir metafora insonning hissiy tajribasiga asoslanadi, bu holatda dushmanlik “yo‘qotish qo‘rquvi” va “himoya instinkti” orqali faollashadi.

Media va siyosiy nutqda “enemy” konsepti ko‘pincha ideologik vosita sifatida ishlatiladi. “Enemy of the people” yoki “public enemy” iboralari raqibni dushman sifatida ko‘rsatish orqali axloqiy pozitsiyani mustahkamlaydi. Badiiy adabiyotda esa dushmanlik insoniy tuyg‘ular, adolat, kechirim va qasos o‘rtasidagi muvozanatni ifodalaydi. Shakespearenin *Othello* va *Hamlet* asarlarida dushmanlik nafaqat tashqi qarama-qarshilik, balki ichki ruhiy konflikt sifatida ham tasvirlanadi.

Ingliz tili paremiologiyasida dushmanlik konseptining ifodalanishini quyidagi maqollar tahlilida ko‘rishimiz mumkin:

Keep your friends close, but your enemies closer¹⁴⁹ maqolining asosiy ma’nosi inson o‘z do‘stlariga sadoqatli bo‘lishi kerak, lekin dushmanlar haqida ham ehtiyotkorlik bilan ogoh bo‘lishi lozim. Dushmanlik bu yerda *strategik tushuncha* sifatida ko‘riladi: yaqin kuzatuv dushman xavfini kamaytiradi. **Maqolning semantik markazi** *dushmanlik – nazorat ostidagi xavf* g‘oyasidir. Maqoldagi **friends** (do‘stlar) va **enemies** (dushmanlar) – antonimik juftlik, qarama-qarshilik asosini tashkil etadi. **Close / closer** – daraja bildiruvchi sifatlar, yaqinlikning intensivligini ifodalaydi. Sintaktik jihatdan maqol **murakkab qo‘shma gap**: [**Keep your friends close**], [**but your enemies closer**]. Birinchi qism ijobiy tavsiya, ikkinchisi qarama-qarshi kontrast orqali kinoyaviy mazmun yaratadi. Imperativ mayl (buyruq) orqali umumiy axloqiy maslahat tavsiya qilingan.

An eye for an eye makes the whole world blind maqoli dushmanlikning “javob qaytarish” (qasos) modelini tanqid qiladi. Maqoldagi asosiy semantika *adovatning o‘zaro kuchayishi* va *halokatli shakli* ekanligini yoritadi. Maqolda yoritilgan asosiy g‘oya “Qasos –

¹⁴⁹ Apperson, G.L. The Wordsworth Dictionary of Proverbs. London: Wordsworth Editions, 2006.

o‘zini yo‘q qilish”dir. Maqolda **eye** – ko‘z (organik komponent, insoniylik belgisi), **blind** – ko‘r, majozan – “axloqiy ko‘rlik” yoki “adolatni yo‘qotish” timsoli sifatida yoritilgan. Sintaktik jihatdan oddiy sodda gap, lekin **parallel qurilma** (“eye for an eye”, “whole world blind”) va **sabablilik munosabati** mavjud: harakat oqibati – dunyo ko‘r bo‘lishi.

A friend to everybody is a friend to nobody maqoli “soxta do‘stlik” konseptini fosh etadi. Unda sadoqatning chegarasi va do‘stlikning chinligi baholanadi. “Hamma bilan do‘st – hech kimga do‘st emas” – bu *axloqiy baholash*dir. **Maqolning semantik markazini** “Chegarasiz do‘stlik – soxta do‘stlik” tashkil qiladi. Maqolda **everybody / nobody** – antonimik olmoshlar, semantik qarama-qarshilikni kuchaytiradi. Maqol **parallel tuzilmaga** asoslangan:

A friend to everybody / is a friend to nobody.

The enemy of my enemy is my friend maqoli siyosiy yoki ijtimoiy strategik dushmanlikni ifodalaydi: umumiy dushmanga qarshi vaqtinchalik ittifoq dushmanlikni neytrallash vositasi sifatida qaraladi. **Semantik jihatdan maqolning asosiy mazmuni** “Umumiy dushman – vaqtinchalik do‘stlikni yaratadi” g‘oyasini tashkil qiladi. Maqolda *enemy, friend* so‘zlari qarama-qarshi natija sifatida ifodalanib, *semantik inversiyani* yaratadi (dushmandan do‘stga o‘tish).

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ingliz tilida dushmanlik konsepti ko‘p qatlamli semantik tuzilmaga ega: u leksik darajada raqiblik, idiomatik darajada hissiy turg‘unlik, metaforik darajada esa “urush” va “zahar” kabi tajribaviy asoslar bilan bog‘langan. Dushmanlik tildagi ifodalar orqali ijtimoiy va axloqiy chegaralarni mustahkamlaydi. Ingliz tilidagi dushmanlik haqidagi maqollar insonning dushmanlikni qanday anglashini, uni boshqarish, baholash va axloqiy me‘yorga solish mexanizmlarini ochib beradi. Bu esa til orqali madaniyatdagi dushmanlik konseptining kognitiv, axloqiy va kommunikativ mohiyatini yoritadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gibbs R. *Embodiment and Cognitive Science*. Cambridge University Press, 2017.
2. Jumaniyazov Z.O., Karimova Z.U. The semantics of the concepts of friendship and Enmity in literary texts (based on English and Uzbek folk proverbs). // *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research* Vol. 11 (5). ISSN (Online): 2455-3662. 2023. – P. 304–308.
3. Kövecses Z. *Metaphor: A Practical Introduction* (2nd ed.). Oxford University Press, 2010.
4. Lakoff G., & Johnson M. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, 1980.
5. Schmitt C. *The Concept of the Political*. University of Chicago Press, 1932.
6. Wierzbicka A. *Emotions Across Languages and Cultures*. Cambridge University Press, 1999.

O‘ZBEK XALQ ERTAKLARIDAGI ARXAİK, DINIY VA XALQONA LEKSIKANING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI

Sultanova J.D.

Xorazm Ma’mun akademiyasi, tayanch doktorant

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7177-7305>

Annotatsiya: Maqola o‘zbek xalq ertaklari tilining leksik qatlamlarini lingvokulturologik va kontekstual yondashuv asosida tahlil qiladi. Arxaik turkiy birliklar, arabcha–forscha o‘zlashmalar, dialektizmlar, frazeologizmlar, diniy-mifologik unsurlar, tabiat va maishiy leksika hamda qahramonlar nutqining uslubiy xususiyatlari aniqlanadi. Tasnifiy-qiyosiy tahlil ertak tilining tarixiy xotira, axloqiy me’yorlar va estetik didni saqlovchi “madaniy kod” sifatidagi rolini asoslaydi.